

„SUPERILGŪJŲ“ BALSŲ VIETA FONOLOGINĖJE SISTEMOJE

BIRUTĖ JASIŪNAITĖ

Norint nuosekliau ištirti pietinių kretingiškių šnektų *a*, *e* leksinę distribuciją, nustatyti šių ilgųjų balsių vietą fonologinėje sistemoje bei jų raidos dėsningumus, buvo pasinaudota A. Girdenio į magnetofono juostą įrašytais bei iššifruotais Endriejavo, Veiviržėnų, Judrėnų ir Vėžaičių tarminiais tekstais. Daug kur remtasi ir savais stebėjimais, specialiai apklausta keletas informantų¹. Iš tekstų rinkti visi žodžiai, turintys šaknyje ilguosius balsius *a*, *e* arba dvibalsius *ai*, *ei*. Iš viso rasta 3740 tokių pavyzdžių: 2395 (64 %) yra su *a*, *e* ir 1345 (36 %) su *ai*, *ei*. Iš žodžių su monoftongais rišliame tekste dažniausiai pasitaiko *ė*.² *eiti* ir gausūs jo vediniai: jie pavartoti net 707 kartus. Dažnas ir beasmenis veiksmazodis *rėk* 'reikia' (apie 400 atvejų). Šie abu žodžiai sudaro vos ne pusę visų pavyzdžių su monoftongais. Itin griežtų statistinių išvadų daryti kol kas negalima, nes imtis (≈ 2400 žodžių su *a*, *e*) nėra didelė. Be to, negalima pamiršti, kad minėtieji skaičiai rodo realųjį (toli gražu ne idealųjį, archaizuotąjį) tarmės fonetikos vaizdą.

Iš viso užfiksuota apie 130 skirtingų pamatinių žodžių, kurių vediniuose bei formose tikrai tariami ilgieji balsiai *a*, *e* (į šį skaičių neįeina senieji skoliniai, pavardės bei vietovardžiai). Štai keletas rečiau vartojamų pavyzdžių²: *dra·pstītēis* 'draibstyti, gulinėti', *dvėgīs* 'dveigys' (plg. *trėgīs* 'treigys'), *nugrā·žītē* 'nugraizyti, nuvalyti (buroką)', *klā·kēnietē* 'klaikinėti, be tikslo vaikščioti' (plg. *klā·kšps* 'klaikšas, išsižiojėlis, pusprotis'), *sā·ks* 'saikas' (plg. *nūsā·kā* 'spartumas, sugebėjimas laiku viską padirbti'), *skrē·ts* 'skreitas, sterblė', *šē·vā* 'šeiva', *va·tintētēis* 'vaitintis, šildytis saulėje', *va·vūorā* 'vaivorai, girtuoklės (uogos)', *ža·múotētēis* 'žaimotis, vaipytis' ir t. t.

Medžiagos gausumas rodo, kad dvibalsių *ai*, *ei* monoftongizacija Endriejavo, Judrėnų, Veiviržėnų, Vėžaičių šnektose iš tiesų yra praktiškai visuotinė,

¹ Pagrindinė informantė buvo mano senelė Ona Jokužytė-Martinkienė (gim. 1895 m. Endriejave). Kai kas paimta iš K. Jaunius [Вольтер, 1904, c. 316–324] bei A. Baranausko [Specht, 1920, s. 319–406] tarminių tekstų.

² Dėl vietos stokos viso pavyzdžių sąrašo pateikti negalima. Daug vertingų faktų yra literatūroje [žr., pvz., Grinaveckis, 1973, p. 198–200; Zinkevičius, 1966, p. 90–91; Atlasas, 1982, žemėl. Nr. 59, p. 71–72, žemėl. Nr. 60, p. 74].

t. y. beveik be išimčių. Jeigu žodis šaknyje turi monoftongą, monoftongas kartojamas ir visoje paradigmoje, pvz.: *ē:te* 'eiti', – *ē:tò*, *ē:ti*, *ē:t*; *kē:kte* 'keikti(s)' – *kē:kò*, *kē:ki*, *kē:k*. Įprasto tipo vediniai išlaiko pamatinio žodžio vokalizmą, pvz.: *kā:l's* 'kailis' – *ka'lòks* 'kailiukas', *ká'lenē* 'kailiniai'; *avėnuókā:l's* 'avikailis'; *dā:lòs* 'dailus', *da'lòms* 'dailumas', *dā:lē* 'dailiai', *dā:lintē* 'dailinti'. Monoftongai vartojami ne tik bendriniose tarmėse žodžiuose, bet ir pavardėse bei vietovardžiuose, pvz.: *gā:l'os* 'Gailius' (t. p. ir *ga'lienē* 'Gailienė', *ga'lhlē* 'Gailiaus duktė'), *nārvā:šos* 'Nárvašas', *songā:lā* 'Songáila', *vā:ños* 'Vainius', *va'švėls* 'Vaišvilas', *žadē:k's* 'Žadeikis', *vā:tk'os* 'Vaítkus', *gre'pšítē* 'Greipšýčiai (kaimas Vėžaičių apyl.)', *klā:pēda* 'Klaipėda', *lā:gē* 'Laigiai (kaimas Endriejavo apyl.)' *lé:pa'tē* 'Lėipaičiai', *mažē:kē* 'Mažeikiai', *va'ņòts* 'Vainūtas', *ve'vėrženā* 'Veiviržėnai'³.

Nepaisant visuotinės monoftongizacijos, pietinėse kretingiškių šnektose vartojama daug žodžių, kuriuose tariami dvibalsiai *ai*, *ei*. Visų pirma tai pasakytina apie skolinius. Juos galima skirstyti į keletą sinchroninių sluoksnių. Senesnieji skoliniai gali turėti ir monoftongus, pvz.: *vā:luokā* 'veltiniai', *vā:ts* 'vaitas', *nā:kā* 'nagaika, bizūnas', *sklė'ničē* 'stiklinė', *krē:dā* 'kreida' (čia priklausytų ir viena kita pavardė: *vā:tk'os* 'Vaítkus', *va'čėk'ausk's* 'Vaičekáuskis'). Naujesnieji skoliniai dažniausiai turi dvibalsius. Germanizmai, itin populiarūs buv. Prūsijos pasienio šnektose, paprastai turi *ei*, pvz.: *fēi-ņòs* 'gražus, puikus', *mēir* 'pieno separatorius', *klēid* (yra užrašyta ir *kle-dėk*) 'suknelė', *zēiģuot* 'niūniuoti', *cēiģuot* 'tykoti', *cvēiģerts* 'nevykėlis'. Dvibalsis *ai* tariamas daugiausia slavizmuose, pvz.: *razbáininks* 'plėšikas', *stráinòs* 'gražus, puošnus', *spakáinòs* 'ramus', *stainėnt's* 'staininis (arklys)'. Atskirai minėtini dabar labai dažni kasdieninės vartosenos žodžiai, atėję iš bendrinės kalbos: *káims* 'kaimas', *kaimins* 'kaimynas', *káinā* 'kaina', *máists* (plg. *ma'tintē*, 'maitinti'), *šėimā* (plg. *še'minā* 'šeimyna; savi ir samdiniai'), *lāikrūd's* (plg. *lā:ks* 'laikas').

Tradicinių tarmės žodžių su išlaikytais *ai*, *ei* palyginti nedaug: *aisienā* 'Aisėnai', *atsáitis* 'tam tikra pakinktų dalis', *báimē* 'baimė', *báisòs* 'baisus', *dáinā* 'daina' (plg. *daiñòut* 'dainuoti'), *glėižuotėis* 'teptis, terliotis', *knėižuotėis* 'ką nors knaibyti, knaisioti', *láimē* 'laimė' (plg. *laiminks* 'laimingas')⁴, *lėist* 'greitai bėgti, važiuoti; mesti, sviesti (plg. *lė:stē* 'leisti')', *máituotėis* 'maitotis, vai-pytis', *maišėl's*⁵ 'mažesnis ir dailesnis maišas miltams ar cukrui laikyti (papas-

³ Pasitaiko, kad vietovardžiai (ypač tolimesnieji) arba pavardės tariami su dvibalsiais, pvz., *šaitėikē* 'Šateikiai', *ėismənts* 'Eismantas (iš kitur atsikrausčiusio mokytojo pavardė)'.
⁴ Jaunias yra užrašyta ir *kāp naláims tēkta* 'kaip nelaimės (iš)tikta' [Вольтер, 1904, c. 323], o Baranausko – *lámings* 'laimingas' [Specht, 1920, s. 338]. Dabar senesniųjų informantų neteko girdėti taip tariant.
⁵ Toks tarimas gali būti ir naujas, tačiau taip manyti kliudoma, pvz., *mā:šòs*, *pòsmā:s's*, bet *pòsmáišėl's*, *súrmā:s's*, bet *súrmáišėl's*.

tai iš pirktinio audeklo) (plg. *mā:šps* 'susiūtas keturkampis rupaus naminio audeklo gabalas, skirtas grūdams ar bulvėms supilti'), *mēil^e* 'meilė' (plg. *mēilingā* 'meilingai'), *mēitēl^s* 'meitėlis', *pēizūot^e* 'peikti, niekinti', *railūot^e* 'nevikriai vaikščioti (pvz., apie mažą vaiką)', *pasišmāiz^e* 'palakstė, palandžiojo', *švēist^e* 'šveisti', *trāilint^e* 'niekus taukšti', *važūot^e* i. *ú-kvāizž^us* 'važiuoti į pražvalgas', *vāik^ts* 'bernas, vaikas' (plg. *vaikēns*, *vaikēlēns*, *vaikūzps* 'paauglys berniokas', *vāikēlōks* 'mažas berniukas'⁶ (bet *vā:ks* 'vaikas', *vākōks* 'nedidelis vaikas'), *vēikē* 'greitai' (bet *i:ševē:kt^e* 'pavargti'), *žāibs* 'žaibas', *žvāizdiž^e* 'žvaigždė'.

Šios negausios monoftongizacijos išimtyms praktiškai sutampa su tomis, kurios rastos Jauniaus ir Baranausko tekstuose, pvz.: *uždainiōūswa dāina* 'uždainiuos(i)va dainą', *newēikē* 'negreitai' [Specht, 1920, s. 403–404], bet *navēkis* 'neveikęs' [Волтер, 1904, c. 321]. Jaunius bene pirmasis nurodo, kad kai kurie pietinių kretingiškių žodžiai (*vaikis*, *daina*, *meilė*, *šveisti*) išlaiko dvibalsius [Явнис, 1892, c. 114].

Norint paaiškinti, kodėl tam tikro tipo žodžiuose bei formose dvibalsiai išlieka, reikia atsižvelgti į keletą aplinkybių. Visų pirma krinta į akis, kad skirtingas *ai*, *ei* traktavimas gali būti susijęs su semantiniais skirtumais. Kuri-
lovičius [1967, c. 59], aiškindamas lietuvių kalbos *ei*→*ie* raidą, pabrėžia, kad reikėtų griežtai skirti motyvuotos ir nemotyvuotos leksikos vokalizmą. Jo nuomone, dvibalsių kaita susidaranti tik semantiškai nutolusiuose kamienuose (dažniausiai tokiuose, kurių daryba jau ne visai gyva). Jeigu darybos tipas yra produktyvus, šaknies vokalizmas paprastai išlyginamas. Panašiai galima interpretuoti ir kretingiškių *ai*, *ei*→*a:*, *e:* raidą. Vargu ar tarmės atstovai besuvokia artimesnį semantinį bei darybinį ryšį tarp žodžių *vā:ks* ir *vāik^ts*, *ve:ziēt^e* ir *úkvāizdē*, *i:ševē:kt^e* ir *vēikē*. Vedinio *ātsāit^s* 'tam tikra pakinktų dalis' pamatinis žodis apskritai nevartojamas: tarmėje turimas tik *sēits* 'sietas, raištis gyvuliams pririšti' (plg. dar pasakymą *ta kār^te* *bū^ue* *pāsēitā* 'ta kartis buvo pasieta, pakabinta'). Pasitaiko ir daugiau vedinių, kurių vokalizmas skiriasi nuo pamatinio žodžio vokalizmo, pvz., Endriejavo šnekto *mā:šps* 'maišas', *sūrmā:š^ts* 'sūрмаišis', *pōsmā:š^ts* 'pusmaišis', bet *maišēl^s*, *sūрмаišēl^s*, *pōsmaišēl^s*, *pā:ks* 'paikas', *pā:kīnt^e* 'paikinti, lepinti', bet *papāik^es* 'kvaištelėjęs', Kretingos šnekto *svē:ks* 'sveikas', bet *svēikīnt^e* 'sveikinti'

⁶ Mažiems vyriškos ir moteriškos lyties vaikams pavadinti tarmėje vartojami žodžiai *vāikēlōks* ir *mergēlēk^e*. Endriejaviškių šnektoje *mergēl^e* tinka tik suaugusiai merginai pavadinti. Žodžiu *vāikēl^t* (vartojama tik kreipinio forma) švelniai kreipiamasi į jauną žmogų. Familiarišnis, grubesnis yra kreipinys *vākdl^t*: juo galima kreiptis jau ir į vyresnio amžiaus asmenį.

[plg. Vasiliauskaitė, 1972, p. 71]⁷. Būtina pabrėžti, kad tokių kaitų pasitaiko itin retai, ir jos paprastai sietinos su semantiniais skirtumais.

Taigi tarmėje būta tendencijos dvibalsius išlaikyti tik originalesnės darybos arba nutolusios reikšmės vediniuose, o pamatiniuose žodžiuose ir produktyviuose vediniuose iš jų nuosekliai vartojami monoftongai. Monoftongų įsigalėjimui bus turėjęs įtakos kai kurių darybos tipų produktyvumas bei dažnumas [plg. Urbutis, 1978, p. 263]. Visos populiareesnės priesagos (-elis, -inis, -inti) vedinio vokalizmui įtakos nedaro: pagal *gá:dís* 'gaidys' tariama *ga:'dél's* 'gaidelis', pagal *krā:t's* 'kraitis' – *krā:ţen's* 'kraitinis', pagal *dā:lōs* 'dailus' – *dā:līnt'* 'dailinti'. Monoftongus turi netgi kai kurie naujai iš bendrinės kalbos atėję žodžiai, jeigu jų daryba įprasta tarnei, pvz., pagal *gā:srōs* 'gaisras' sakoma ir *gā:sren'* 'gaisrinė', *gā:sreninkā* 'gaisrininkai'. Iš darybinės paradigmos aiškiai matyti, ar pamatinis žodis tariamas su diftongu, ar su monoftongu: žodžių *vā:ks*, *mā:šps* vediniai automatiškai turės monoftongus, o žodžių *vāik's*, *maišél's* vediniai – diftongus. Tariama *va'kóutėis* 'vaikuotis', *bavā:k's* 'bevaikis', *vā'kōks* 'nedidelis vaikas', bet *vāikēlōks* 'berniukas', *vaikēns* 'paauglys berniokas', *sėnvāik's* 'senbernis', *pōsmā:s's*, *sūrmā:s's*, bet *māišēlōks*, *maišēlāt's*, *maišēlél's* 'mažas maišiukas'. Kartais žodžių *vā:ks* ir *vāikis* vedinius be konteksto galima atskirti tik pagal šaknies vokalizmą. Plg. tokius Endriejavo šnekto sakinius: *jōk ę tuō drabužāt' re'kieţ'*, *vėsakuō – ťeikims va'kōkām's* 'Juk ir to drabužaičio reikėjo, visko – tiekai vaikiukų' ir *ėndriejėvėškē vaikōkā ka'p saldēnē vuoblōkā* 'Endriejaviškiai vaikinai kaip saldiniai obuoliukai'.

Dvibalsių išlaikymui įtakos turėjo ne tik žodžių daryba bei semantika, bet ir *ai*, *ei* fonetinė pozicija. Žodžiuose *atsāt's*, *aisienā*, *daiñout'* (sietinas, aišku, su kitų šiaurės žemaičių *dāiniē* 'daina' – pietiniai kretingiškiei dabar turi tik *dāinā*), *mēittel's*, *žvāizdiē* dvibalsis per visą paradigmą neatsiduria prieš kietąjį priebalsį, žodyje *aisienā* skiemuo su *ai*, be to, niekadoms negauna kirčio.

Monoftongizacijos išimtyms neretai esti susijusios ir su emociniais-ekspresiniais faktoriais. Įdomus reiškinys – žodžių *lė:st'* 'leisti' ir *lėist'* 'greitai bėgti, važiuoti; mesti, sviesti' diferenciacija, plg.: *ōns bejūoj' ęšlė:st' kapeikél's* (buvo šykštus) ir *iš anuō ākūn kad lėid'ē, pāts isegōnd'ē, kāš ėe būj'ā* 'Iš jo akių kad dūmęs, pats išsigandęs – kas čia buvo'. Dvibalsis čia išlaikytas, matyt, todėl, kad šiaurės žemaičiai emfazėje akūtą dažnai koncentruoja antrajame dvibalsio sande (A. Girdenio informacija). Dėl panašios priežasties dvibalsis galėjo išlikti ir kai kuriuose kituose žodžiuose, sakinyje atliekan-

⁷ Kad ir Endriejavo apylinkėse dar palyginti neseniai galėjo būti tariama *svē:ks*, bet *svėiktīnt'*, rodo nevienodi senesniųjų tyrinėtojų užrašymai: Baranausko tekstuose yra *pasvēiktīnu* 'pasveikino' [Specht, 1920, s. 402], o Jaunius – *atsisvėiktīnis* 'atsisveikinęs' [Вольтер, 1904, c. 321].

čiuose pabrėžiamąją funkciją, pvz.: *vo tas anuōs stās's būp's pėjuōks bai-sāus's ę slīnk's paskoptēt's* 'O tas jos Stasys buvęs girtuoklis baisiausias ir tinginys paskutinis'; *no mārī ta mārī* – *ka'p žāibs mūotrēškā* 'Nu marti tai marti – kaip žaibas moteriškė' ir t. t.⁸

Emocinei-ekspresivei leksikai priklausio ištiktukai bei garsažodžiai [plg. Якобсон, 1975, c. 198], kuriems labai būdingi nukrypimai nuo tarmės fonetinės sistemos. Ištiktukai gali turėti dvibalsį *ai* netgi žodžio gale, kas tarnei visai neįprasta, pvz.: *tabalāi, tabalāi sō kūojtēms* 'tabalai, tabalai su kojomis', *kebežāi rēitus i aukšt** 'kebežai rietus (blauzdas) aukštyn', *kėbaldāi, kėbaldāi nu kalnāl** 'kibaldai, kibaldai nuo kalnelio' ir t. t. Emociniam kalbos sluoksniui priskirtini ir žodžiai *glėižuotėis, knėižuotėis, maituotėis, pėizuot*, rai-luot*, pasišmāiž*, trāiltnt**.

Trumpai apžvelgus *ai, ei ir a:*, *e:* leksinę distribuciją, reikėtų vadinamuošius „superilguosius“ aptarti ir fonologiniu (funkciniu) aspektu. A. Girdenis [1987, p. 28], daugiausia dėmesio skirdamas fonetinėms „superilgųjų“ ypatybėms, trumpai užsimena ir apie jų fonologinę vertę. „Superilgumas“, arba „ketvirtasis“ balsių ilgumo laipsnis, skiriamas tik fonetiškai aprašant tarmės vokalizmą. Pozicijų, kuriose kontrastuotų keturių ilgumų balsiai, tarmėje nerasime, tad negali būti kalbos apie keturnarę fonologinę sistemą. Kirčiutuotame žodžio viduryje kontrastuoja pusilgiai ir „superilgieji“ balsiai: *bā.d** es. 1. 3 asm. 'bado' – *bā:d** 'baido', *pā.š** 'pašo' – *pā:š** 'paišo, suodina', *gā.l*s* 'galios' – *gā:l*s* 'gailios', *pē.l** 'pelė' – *pē:l** 'peilio'⁹. Nekirčiutuotame žodžio viduryje turime trumpųjų ir ilgųjų balsių opoziciją, pvz.: *badīt** 'badyti' – *ba-dīt** 'baidyti, vaidentis', *pašīt** 'pašyti' – *pa-šīt** 'pašyti, tepti

⁸ Patikrinus kai kurių „jartinių“ žodžių geografiją LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Žodynų skyriaus kartotekoje, paaiškėjo, kad vienur kitur dvibalsis gali būti išlaikytas ir dėl tam tikros stilistinės aplinkos, kurioje žodis dažniausiai vartojamas. Pačių informantų įsitikinimu, tarimas *mēil** paplitęs per bažnyčią – iš senelių jie esą girdėję pasakymą *īlevūn mē:l*s natrōjēt** 'tėvų meilės neturėjo' (A. Girdenio ir V. Vitkausko informacija). Žodis *laiv's* 'laivas' buitiniame tekste kringiškių praktiškai nevartojamas – pasitaiko tik tautosakoje. Kitas dalykas – šiaurės žemaičių šnektos, kur turimas žodis *laivė* 'valties' reikšme (Viekšniai), *laivėlis* reikšme 'skardos indelis miltams laikyti' (Barstyčiai) ir t. t.

⁹ Kiti pavyzdžiai: *krā.t** 'kratė' – *krā:t** 'kraičio', *lā.ž** 'laža' – *lā:ž** 'laižo', *kā.t** 'katė' – *kā:t** 'kaitė', *dā.l** 'dali' – *dā:l** 'dailų', *krā.p** 'krapo' – *krā:p** 'kraipo', *grā.h** 'grabo' – *grā:h** 'graibo' ir t. t. Trumpasis ir „superilgasis“ balsiai kontrastuoja atitrauktą kirtį turinčiuose skiemenyse, pvz.: *gāl'p* 'galu' – *gā:l'p* 'gaila', *lāk'p* 'laku' – *lā:k'p* 'laiku', kirčiuotame žodžio gale, pvz.: *gērā* vns. vard. 'gera' – *gērā:* 'gerai', vienskiemeniuose žodžiuose, pvz.: *rāts* 'ratas' – *rā:ts* 'raitas', *lēs* 'les' – *lē:s* 'leis', *kās* 'kas' – *kā:s* 'kais', *tās* 'tas' – *tā:s* 'tais'. Galimà „superilgojo“ balsio opozicija su ilguoju kitos kokybės balsiu, pvz.: *kē:st** 'keisli' – *kē:st** 'kešti', *ta:st** 'taisyti' – *to:st** 'tašyti, tampyti'. Kai kurias minimaliąsias poras su „superilgaisiais“ teskiria priegaidė: *rā:št** 'raišti, šlubuoti' – *rā:št** 'raiščio', *kā:št** 'kaišti, grandyti' – *kā:št** 'kaiščio, volės'.

suodžiais', *galtet*^e 'galėti' – *ga'ltet*^e 'gailėti', *pelāl*^e 'nemažą pelę' – *pe-lāl*^e 'peilelio'. Nekirčiuotame skiemenyje kontrastuojantys trumpieji ir ilgieji balsiai kirčiuotoje pozicijoje automatiškai virsta pusilgiais ir „superilgiaisiais“. Jei po kirčiuu pailgėjusius *a*, *e* laikysime trumpųjų fonemų variantais (pietinėse kretingiškių šnektose jie iš tiesų labai nedaug tepailgėję [plg. Girdenis, Piročkinas, 1977, p. 38]), reikės atsisakyti ir vadinamųjų „superilgųjų“ („superilgas“ tik tokiu atveju, kada kirčiuotas). Vadinasi, kretingiškių tarmėje fonologiškai tegalime skirti tik ilgąsias (/aː/, /eː/) ir trumpąsias (/a/, /e/) fonemas.

Dabar derėtų trumpai paminėti „superilgumo“ kilmės aiškinimus. Jų istorija gana ilga: nuo Jauniaus [1899, p. 13], kėlusio mintį, kad monoftongizacijos priežastis galėjo būti žemaičių priegaidės, iki A. Girdenio [1987, p. 31], teigiančio, kad „superilgumui“ įsigalėti padėjo homonimų konflikto grėsmė, sužadinsi poliarizacijos tendenciją. Tokias išvadas padaryti padėjo detalus eksperimentinis tyrimas. Anksčiau nurodytų minimaliųjų porų gausumas patvirtina A. Girdenio nuomonės pagrįstumą: leksiškai neįprasmintos opozicijos nėra patvarios [Лехов, 1972, с. 159].

Pabaigoje keletas svarbesnių išvadų:

1. Dvibalsių *ai*, *ei* išlaikymui pietinėse kretingiškių šnektose turėjo įtakos a) semantiniai šaknies skirtumai, b) fonetinė pozicija, c) emociniai-ekspresiniai faktoriai.

2. Monoftongai, matyt, pirmiausia įsitvirtino pirminiuose žodžiuose, o vėliau – dariniuose. Dariniuose, kurių formalusis bei semantinis ryšys su pamatiniu žodžiu informantų menkai jaučiamas, dvibalsiai galėjo ir išlikti (plg. *ve:ziet*^e – *ūkvaizdē*).

3. Fonetiškai tarmėje galima skirti keturis balsių ilgumo laipsnius, o fonologiškai – tik ilgąsias ir trumpąsias fonemas¹⁰.

МЕСТО „СВЕРХДОЛГИХ“ ГЛАСНЫХ В ФОНОЛОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ

Резюме

На материале южных говоров кретингского поднаречия северных жемайтов делаются следующие выводы:

1. Сохранение дифтонгов *ai*, *ei* в указанных говорах зависит от следующих причин: 1) семантических различий корня, 2) фонетической позиции, 3) эмотивных-экспрессивных факторов.

2. Монофтонгизация, видимо, сначала затронула производящие, а потом – и производные слова. В тех случаях, когда формальная и семантическая связь между производящим и производным словом выражена слабее, дифтонги могли и сохраниться (ср. *ve:ziet*^e – *ūkvaizdē*).

3. На фонетическом уровне в диалекте можно выделить четыре степени долготы гласных, а на фонологическом – только долгие и краткие фонемы.

¹⁰ Dėkoju prof. A. Girdeniui už visokeriopą pagalbą bei patarimus.

LITERATŪRA

- Atlasas, 1982 – Lietuvių kalbos atlasas. V., 1982. T. 2.
- Girdenis, 1987 – Girdenis A. Žemaičių „dzūku“ superilgasis /a:/ (Kiekybė ir spektras) // Kalbotyra. 1987. T. 38, sąs. 1. P. 28–33.
- Girdenis, Piročkinas, 1977 – Girdenis A., Piročkinas A. Jonas Jablonskis – dialektologas // Kalbotyra. 1977. T. 28, sąs. 1. P. 19–28.
- Grinaveckis, 1973 – Grinaveckis V. Žemaičių tarmių istorija. V., 1973.
- Specht, 1920 – Specht F. Litauische Mundarten, gesammelt von A. Baranowski. Leipzig, 1920. Bd. 1.
- Urbutis, 1978 – Urbutis V. Žodžių darybos teorija. V., 1978.
- Vasiliauskaitė, 1972 – Vasiliauskaitė S. Kretingos tarmės fonologinė sistema: Diplominis darbas. V., 1972.
- Zinkevičius, 1966 – Zinkevičius Z. Lietuvių dialektologija. V., 1966.
- Вольтер, 1904 – Вольтер Э. Литовская хрестоматия. СПб., 1904. С. 315–324.
- Курилович, 1867 – Курилович Е. К вопросу о восточнобалтийских дифтонгах *a, e* // ВЯ. 1967. № 6. С. 57–61.
- Леков, 1972 – Леков И. Лексическая доказательность фонологических оппозиций // Русское и славянское языкознание. М., 1972. С. 159–161.
- Явнис, 1892 – Явнис К. Дialeктологические особенности литовского языка в Россиенском уезде // Памятная книжка Ковенской губернии на 1893 год. Ковна, 1892. С. 110–145.
- Явнис, 1899 – Явнис К. Интонация гласных звуков литовского языка // Памятная книжка Ковенской губернии на 1900 год. Ковна, 1899. С. 1–14.
- Якобсон, 1975 – Якобсон Р. Лингвистика и поэтика // Структурализм: „против“. М., 1975. С. 193–230.

Vilniaus V. Kapsuko universitetas
Baltų filologijos katedra

Įteikta
1988 m. sausio 15 d.